

Dr. JOSIP MATASOVIĆ: KNEZ LENARD, KAPTOLOMA ZAGREBEČKOGA KRAMAR

(Nastavak)

Očito da je u Panonskoj Hrvatskoj nastupom arpadovske dinastije usvojen ugarski sustav carina t. j. tridesetnica (harmica prema magjarskom broju 30, hármincz; lat. tricesima, sistem poznat među inim n. pr. i u dohocima engleskoga kralja, ali i na Korčuli, u dalmatinskoj Hrvatskoj, trentesimum, trigesimarius, itd.). Kada je u Zagrebu formirana samoupravna općina na Griču kao kr. slobodni grad zlatna bulla od g. 1242. oslobodila je doduše zagrebačke građane od plaćanja mitnica (maltarine i brodarine), no biće da je harmica važila i za njih bez iznimke, tim više što se razabira da su specijalno zagrebački tridesetnički prihodi bili predviđeni za »kraljičinu mošnju« (špag). Dva glavna tridesetnička ulaza za tuđu robu, iz inozemstva, bila su u Modrušu za venecijanski import, a u Pod-susedu za njemački. Godine 1267. dođe za Zagrepčane Gričane i u tom smislu do novih olakšica t. j. do povlastice: »de consensu et bona voluntate domine regine« (kao i kraljevskih barona), pa biše oslobođeni tridesetnice, a novo potvrđen oprost od maltarine i brodarine.²³⁷

Ugarsko-hrvatski kralj Bela III. (1235.—1270.) kaže 23. II. 1267.: »... hanc speciale gratiam eis (zagrepčanima na Griču) duximus faciendam, quod ipsi cives nostri infra terminos regni nostri aliquod tributum, tam in aquis, quam in terris, nec aliquam tricesimam in nullo loco solve teneantur, sed sint a solutione eorum exempli penitus et immunes et hoc cum omnibus aliis libertatibus ipsorum similiter per nos eis concessis inviolabiliter conservamus et per nostros successores volumus conservari«²³⁸. Tako Gričani, a 1318. (za nove dinastije u Hrvatskoj) 23. VI. 1318. Carlo Roberto (1301.—1342.) dozvoljava zagrebačkom Kaptolu upotrebu prihoda mitnice »preter tricesimam domine regine«, znak da su od nje bili oprošteni samo grički građani. Nego u ono doba tzv. građanskog ratovanja pravna je stabilnost bila osjetljivo pokolebana te su se 1343. Gričani pritužili kraljici da im harmičari više ne poštuju povlasticu. Tom je prilikom skupljen i historijat tridesetine posredstvom bana; o praksi u Modrušu isporučio je knez Dujam Frankapan 4. VII. 1343., a zagrebački

²³⁷ I. K. Tkalčić, O staroj zagrebačkoj trgovini. (»Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti«, knj. 176, u Zagrebu 1909. str. 218.)

²³⁸T. Smičiklas, Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije V., Zagreb 1907. str. 429.

kaptol izvješćuje: »...da su tridesetničari gospođe kraljice istom u novije doba počeli zahtijevati tridesetničnu pristojbu od robe, koja se izvozila iz ove kraljevine (Hrvatske) u inozemstvo, a tim da su mnogo oštećivali domaće trgovce, koji su, a naročito građani zagrebački, to osuđivali i protiv toga protestirali, ali u prvanja vremena da se tridesetnična pristojba nije nikada zahtijevala, već ako od one robe, kao sukna, životinja, mirodija i stvari, koje su se iz inozemstva uvozile u Zagreb, a plaćala se samo zlatnim i srebrnim novcem, a ne drugim; a dodaje (kaptol) jošte i to, da tridesetničari nisu u starije doba nikad silili svećenstvo, da plaća tridesetnicu od robe, koju je iz inozemstva dobavljalo za sebe, već ako ju je preprodavalo, a tada da je plaćalo tridesetničnu pristojbu... Izvanjski trgovci prodavši svoju robu i uplativši od nje tridesetnicu, ako su u Zagrebu nakupovali stvari, koje će sa sobom izvesti, nisu od njih plaćali nikakove tridesetine, nego plativši gradsku maltarinu slobodno ju povezli kući«²³⁹. Sabor u Križevcima 8. VIII. 1343. potvrdio je oba izvještaja a ban je potom ponovo uzakonio ovu praksu »auctoritate nostri banatus et eciam reginali sublimitatis clemencia«.

Međutim g. 1365. dolaskom novog (nad)tridesetničara u Zagreb imenom Saracen (nomen est omen!) harničarsko pitanje se javilo ponovo, jer je Saracen htio da zagrepčanima ukine dotično prisvoji tržnu pristojbu zvanu »postava« (od vina, žita i soli) što su je dobili 1333. g. od kralja Karla Roberta, kada je u lipnju te godine boravio u Zagrebu. Slijedili su do 1369. sukobi s osornim tridesetničarima od kojih je jedan i zaglavio, potom tužbe, suđenja i razumljiva kriumčarenja tamo sve do vladavine kralja Žigmunta (1387.—1437.), poznatog reformatora tricesimae g. 1405.*

Kriumčarenja od tridesetnice bilo je stoljećima u srednjem i u novom vijeku permanentno. No i tridesetničari su imali svoje uhode. U srednjovjekovnoj tjeskobi bliskog stanovanja i u ranom novom vijeku zloba protiv susjedske promećurnosti bila je općenita. Uhvaćena kriumčarska roba i zaplijenjena bila bi pohranjivana u tridesetničarskoj kući (domus tricesimalis). Nego je znalo prigodom takvih incidenata doći i do zloupotrebe autonomne gradske vlasti protiv korektnog postupka harničara kao n. pr. 1436. kada je stvar okončana pismenim ukorom kralja Sigismunda (Žigmunta). A takvih je slučajeva poznato u gradskoj povijesti Zagreba i otprije.²⁴⁰ Dakako da su i harničari izigrali vlast preko svake mjere te upotrebljavali naročite kazne lišenja (građanske) slobode. Prekoračenje što ga je 1437. učinio (ausu temerario et propria sua vi contra libertatem civitatis) tridesetničar Petar protiv zagrebačkog građanina i zlatara izvjesnoga Gjura, istina, likvidirano je pomirenjem pred magistrom Aleksandrom (Ego magister Allexander doctor in physica seu in arte medicinali liberali significo) i pred Pavlom Astalnok.²⁴¹ Petrov nasljednik zloglasni Marathy Janoš bio je još silovitiji te je 1465. tužen da je na Stjepanje o sajmu zahtijevao protuzakonito dažbine, a i zastrašivao purgare,

²³⁹ Tkalčić o. c. p. 219.

* U senjskom gradskom statutu od 1388. g. isp. § 163.

²⁴⁰ I. K. Tkalčić, Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba II, Zagreb, 1895. str. 125; otprije: isp. vol. I. (1889.) p. XCII.

²⁴¹ Ibidem, vol. II., p. 133. (... et quod predicta et alia ipsis similia facta per eundem tricesimatorem de cetero non sint renovata nec renovanda. Assumpsit insuper idem tricesimator ibidem... vult per amplius pro fratribus et amicis habere et cum ipsis bono modo vivere...).

šta više i njihove suce pred samim kanonicima, da je nadalje otimao odjeću, koze, volove itd.; a zagrebačkom (gričkom) toga vremena sucu zaprijetio se konačno i ubijstvom.²⁴² Vrlo vješti i sigurni su bili harmičari u Hrvatskoj u tom razdoblju, kada su se n. pr. 1498, podufali da na robu procijenjenu u vrijednosti od 7 fl. naplate »tridesetnicu« u iznosu 12 fl. To su bili Benedikt Wemer i Nikola de Zeech. Kralj se nato javlja svojom intervencijom: »Nos... (Wladislaus 1490.—1516.)... mandamus... ut scilicet de mercibus sive de rebus ad valorem triginta florenorum se extendentibus non plus quam unum florenum pro solucione tricesimali petere seu exigere...«²⁴³

Uporedo s teškom i rastezljivo primjenjivanom tridesetničkom tarifom kao glavnom carinom vuklo se još nesnosnije pitanje raznolikog i svakovrsnog plaćanja malte²⁴⁴. Maltarine i pijacovine rafinirano izmišljane i iziskivane tokom svih razdoblja bile su najvećom smetnjom domaćem trgovanju. Na općem kraljevskom sudu (judicium generale seu palatinale) od 30. I. do 2. III. 1481. napose je izbila erupcija trajnog zagrebačkog nezadovoljstva u tom kompleksu. Pred ugarsko-hrvatskim kraljem Matijašem (1458.—1490.) tužili su zagrebački građani, što im velikaši i crkvenjaci krnje njihov privilegij te od njih pobiru na svojim maltama maltarinu. 3. III. 1482. izdana je povelja u smislu zahtjeva zagrebačkih građana s tim, da ostanu na snazi povlastice dane zagrepčanima (Gričanima) u doba ugarsko-hrvatskog kralja Bele III.²⁴⁵ Ali i poslije toga ponovo je nadošla potreba kraljevske intervencije. Kralj Vladislav II. Jagiellonski (1490.—1516.) zabranio je plemićima, koji su držali malte, da ubiru maltarinu od privilegiranih zagrebačkih trgovaca.²⁴⁶ Tako je bilo isto i za Ludovika II. (1516.—1526.)²⁴⁷ Plemići su bili izuzeti od takvih veksacija, koje su padale na teret neplemića. Jer »plemić na nikakvu službu nije dužan dati ni daće, ni podanka, ni malte, ni harmice«; on je bio dužan samo za oslobođenje orsaško vojovati, kaže Verböczyjev Tripartitum tit. IX.²⁴⁸ Već se tada, međutim, i u Hrvatskoj s grčevitim klasnim povlasticama probijao na površinu novovjekovni raison države, kada 1527. Krsto Frankapan ističe u jednoj enunciaciji »zač na harmicah ne smi se puno propušćati«. Sve se više ukorjenjivala nova državljanska svijest na očigled opasnosti od turske invazije, a vrijednost je tridesetničkih prihoda napokon već 1505. popularna kada je zagrebačko gradsko poglavarstvo započelo primati iz tih prihoda godišnje 100 for. za popravak gradskih utvrda, no ekscesi protiv harmičara nijesu prestajali, n. pr. 1506. sa strane

²⁴² I. K. Tkalčić, Monumenta civitatis Zagrabiae II., p. 305. (... unacum hominibus et familiaribus suis, evaginatibus gladiis, manu armata irruisset, ibique certos ex ipsis verberum plagis affecisset...).

²⁴³ Idem p. 513.

²⁴⁴ Malta, vectigal, telonium (Maut). VI. Mažuranić u svojim »Prinosima za hrvatski pravno-povjestni rječnik« (Zagreb 1908.—19122. str. 626.) domišlja se, da bi staronjemačko »muta« prešlo kao »malta« i »myto« u slovjenski idiom.

²⁴⁵ Dr. I. Krnić, Zagrebačka isprava iz g. 1482. o oprostima od plaćanja maltarine. (»Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva« n. s. VIII. Zagreb 1905. s. 159.)

²⁴⁶ I. K. Tkalčić, Monumenta civitatis Zagrabiae III. (Zagreb 1896.) p. 35.

²⁴⁷ Ibidem p. XXXVII.

²⁴⁸ ed. Kadlec 1909. isp. I § 5, II § 1 u izdanju Srpske Kr. akademije nauka. (Decretum koteroga je Werbewczi Istvan (1458.—1541.) diachki popisao... od I. Pergossicha († 1502.) na szlovenszki jezik obermien V Nedelischu 1574.).

banovih ljudi,²⁴⁹ koji u svojoj egocentričnosti još ne mare za napomenuti *raison d'état*. 1511. određeno je rizničarima kraljevstva Slavonije (u koje je tada spadao Zagreb) da za tri godine izdvoje sve daće što će ih davati za robu trgovci Kokorjavići iz Rače i Matija Her iz Serdahelja pa će se upotrebiti za popravak zagrebačkih bedema koji su bili trošni, a jedna se kula srušila »od nedavna potresa«! 1525. dade opet Ludovik II. posebno pripomoć od 150 for. za popravak gričkih utvrda.²⁵⁰

Poslije Mohača 1526. dolaskom, i opet nove, habsburške dinastije na prijesto u Ugarskoj i u Hrvatskoj ostao je na snazi stari ustav, pa sustavno i tridesetnica. I sada se dalje iz njenih zagrebačkih prihoda subvencioniraju potrebe zagrebačkih tvrđavnih reparacija. Još rigoroznije nego prije pazi se s državne strane na taj regal. Pomjeranje državnih granica zbog turske invazije i ogromne okupacije državnog teritorija proizvelo je i harničarsku dislokaciju. Kad je 1535. došlo do vlastelinske promjene u Samoboru pokušano je ondje ustanoviti novo glavno tržište, ali je intervenirao kralj Ferdinand I. (1527.—1564.) u korist Zagreba, nego to ipak nije odmoglo da kriomčarenje jenja, osobito u trgovanju stokom. Zapravo nije bio po srijedi toliko bijeg ispred tridesetnica koliko od maltarine i brodarine.²⁵¹ *Introitus et exitus pecuniarum tricesimalium* pomno je i dalje registrovan, ali već nema više tipičnih srednjovjekovnih harničara Talijana, zamijenije ih Magjari i Nijemci pod habsburškom egidom, uljezi i primarođeni stranci u Hrvatskoj kao i oni prije. S vremena na vrijeme dolazili su i nadzornici *pro accipienda ratione de tricesima magnifici domini commissarii sacrae caesareae maiestatis* i dobivaju *panes albos pro munere*, no kasnije i više od toga. Harničarski »*contrascriba*« stolovao je u Nedelišću (zbog državne međe prema turskoj Ugarskoj veoma podesnu mjestu). Kao takav »*Gegenschreiber*« spominje se 1539. Andreas Prebill, a kao tridesetničari 1535., pa 1539. Leonhardus Kubini, Lucas Zackl, Paulus Bornemissa. I ako su njemačko-alpinski krajevi i austrijski staleži izdašno podupirali oružanje vojne krajine protiv Turskoj, Windischlandt je fisku, *aerariumu*, i dalje odbacivao lijep prihod. Međuratne pauze *namicale* su i pograničnim trgovanjem i osobito importom sa sjevera i zapada u Hrvatskoj tridesetničke dohodke. Izdavane su sada i specijalne tarife za raznovrsnu robu. Protiv kriomčara i zloupotreba tražen je *brachium*. Prestupnike su tridesetničari tužili obično nadležnom gradskom sudu a priziv je išao kraljevskom sudu odakle su izašiljani dostojnici da presude slučajeve kriomčarenja. I. K. Tkalčić ustvrdio je, da je stara zagrebačka harmica do u XVI. stoljeće imala godišnji prihod između 400 i 1000 forinti.²⁵²

Habsburzi su Zagrebu povisili dotaciju za utvrde na 200 for. i to je važilo do cca. 1590. Zato kao *tricesimatori* gdjekad i delegirani gradski organi pomnjivo bilježe kao n. pr.:

*In festo Johannis apostoli Mathias pelfifex perceptit a Bolfango ex tricesima anni sui florenos II.*²⁵³

Item a Benedicto sartore percepi ad tricesimum flor. III.

²⁴⁹ I. K. Tkalčić, »Rad« 176. p. 225. S druge strane masa je nasilja i »novotartija« i samih tridesetničara i u XVI. stoljeću prije mohadžke bitke, što se upliću i u maltarinske i tržišno-pristojbene stvari.

²⁵⁰ *Ibidem*.

²⁵¹ Isp. u ovoj studiji tekst oko bilježaka 4. i 8.

²⁵² Isp. »Rad« 176. p. 229.

²⁵³ *Monumenta historica lib. reg. civitatis Zagrabiae*, vol. XIII, Zagreb 1931. pp. 4—5.

Item in festo Petri et Pauli apostolorum ex tricesima veteri a Bolfango percepti flor. IV. Itd., itd.

Iz prihoda slavonske tridesetine doznačio je kralj Ferdinand I. 26. I. 1539. 200 for. i za popravak zgrada i za utvrde i u Varaždinu.²⁵⁴ 18. X. 1540. riječ je opet o 300 »guldina« (zlatnih forinti) za Varaždin pa ide nalog Luki Zäckhl-u (Herr zu Fridau) i Benediktu Loos-u, Oberdreissigerima u Windisch-Landtu (kako zovu Slavoniju). (Zäckhl je 1548. postao još i kapetanom triju kaštela u Podravini (Gjurgjevac, Virje i Koprivnica). Već i prijašnjih godina ovaj je tridesetničar bio predobro »fundiran«: ovaj Zäckhl (Sekelj!) baro de Ormost još je 1542. uspio da dobije »u zalog« na 8 godina Susedgrad i Stubicu za presentiranih 14.000 Rh. fl. Kruni (consiliarius noster et tricesimarum in regno Sclavoniae receptor et administrator) ...

Rečeni nazor o novoj činovnički upravljanoj državi pa monarhija novovjekovnooga tipa izazvaše i novo naziranje o zastarjelosti srednjevjekovnih povlastica pogotovo kada se to ticalo novca. Već 1539. nema Ferdinand I. i njegov režim smisla da i dalje poštuje sentimentalnost Bele III. prema Gričanima i njihovim povlasticama. Beč ih priteže da najozbiljnije plaćaju i tridesetnicu i ostale daće, ali obećaje da će te prihode upotrebiti za potrebe grada.²⁵⁵ Nego činio je Ferdinand I. i iznimke, davao je i on pojedinačne oprostite od plaćanja harmice: n. pr. neki je Nijemac dobio takvu dozvolu za 100 svojih volova ... I u razdoblju 1554.—1558. još su stari vrhovni tridesetničari pod koje je spadao Zagreb; magnificus Lukas Zekel de Kewendt i Benedikt Loos (Egregius!). Zagrebački harmičar Jakob(za koga se zna 1553. da je imao kuću u Zagrebu) išao je 1555. u rat i gradski sudac dao mu je 1 fl. poputbine. 1557. vodio je gričku tridesetnicu notar Matej (literat) Zalathnoky (koga prevode sa Slatinski!), a notar Laurencius (literat) Bogdan bio je exactor tricesimae. Šta je 1557. i 1558. značio u Zagrebu magnificus supremus tricesimator regiae maiestatis (inako i: tricesimarum comes!) kažu »muneralia« (bakšiš od »milošte«) koja mu je grad presentirao: 1557.: V i n i pinte 5, singula w. (t. j. beča) 10, facit flor. —, den. 16, w. 2; P a n e s krucif. 18, facit flor. —, dan. 24. P o m a n a r a n c i a 24, facit flor. — den. 24., a god. 1558. 2 guske za 21. denar, vina za 18 den. (a pinta je cinjenjena 4 denara, dakle 4½ pinte), kruha za 13 den. i 1 wiennensis (beč) te zobi za 27 den. Svote te nijesu doduše velike, ali »bibalia muneralia« davahu se redovno ipak samo banu i kraljevim izaslanicima kakvim je isto smatran i vrhovni tridesetničar prigodom svog revizionalnog pohoda.

Izvjescni prihodi gričko-zagrebačke tridesetine pod rukovodstvom temporarnog suca išli su u gradske, već napominjane svrhe (iuxta literas suas assecutorias). G. 1558. kaže se: »... iuxta regestum per tricesimatores tricesimae Zamoboriensis et filialium suarum in ausencia dicti Laurencii Bogdan, iudici predicto missum, idem iudex a civibus perceptit

²⁵⁴ Isp. dr. Horvat, Prilozi za povijest Podravine (»Vjesnik Kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XV, Zagreb 1913. str. 13.). Iste godine izišle su i tarife, jedna za užu Hrvatsku (među Sava i Kupa), a druga za tadašnju Slavoniju: isp. dr. R. Horvat, Hrvatske carine g. 1539. (Ibidem vol. XII, (1910.) str. 230). Uporedi još u vol. XV. (1913.) »Gradja za povijest slavonskih tridesetnica god. 1535.—1539.« str. 254. i d.

²⁵⁵ E. Lasowski, Monumenta Habsburgica Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, III. Zagreb 1917. p. 114—115.

flor. 26 den. 85...²⁵⁶ Išlo je inače i dosta »po domaću«, kako je navedeno i gotovo podrug stoljeća kasnije u citiranom Milpacherovu slučaju.²⁵⁷

Harmice nijesu bile ozloglašene samo u tadašnjim građanskim krugovima nego i u najširim, seljačkim slojevima. Seljaci zapravo nijesu imali posla s harmičarima, tim više sa maltarima i tržišnim nadzornicima, pijačarima, ali su svi skupa u očima puka spadali pod jednu kapu. Svake seljačke bune, koliko ih je god bilo, udarano je na omražene harmičare i maltare, tako i u velikoj seljačkoj buni 1573.²⁵⁸ Jedan od glavnih postulata ticao se i ukidanje malti.

Viša je vlast imala smisla za pristojno prebivanje tridesetničkih službenika. 1582. izgorjela je kuća u kojoj su stanovali Fillial-Dreissigst-Ambtleute u Varaždinu. Svaki je činovnik dobio ovlaštenje da od prihoda harmice zadrži 60 fl. pa da se na novo gradi.

Niko od građana i ostalog svijeta koji nije spadao u privilegovane staleže nije mogao biti oprosteno od tridetnice (ni gradski suci). Svi su tridesetničari bili strogo nadzirani, da ne bi nekom možda propustili uplatu harmice²⁵⁹; svaka prijava protiv njih izazivala je potrebu tada silno pribojavane prisege. Osim plemića bili su još i svećenici oprosteno

²⁵⁶ Monumenta civitatis Zagrabiae, vol. XIII. p. 255.

²⁵⁷ Upor. u ovoj raspravi bilj. 235. i 236. — Isp. Monumenta Zagrabiae, XIII, 257: sub anno Domini 1559: »... Et licet presentauerat quandam scedam obligatoriam Georgii Zkalych de Zamobor super flor. 7, quos cum predictam Laurencium Bogdan exigere commiseram, tamen post datam scedam ipsorum, dum idem Laurencius debitum huiusmodi 7 florenorum ab ipso Georgio Skalych repeteret, dixit idem Skalych prefato Christophoro Cordato pro ipso debito unum calicem dedisse, et sic scedam ipsam reportauit, iudex vero superinde dicto Christophoro Cordato dedit scedam expeditoriam! — I 1591. bila je, dalje, jedna rasprava o zaostanim novcima iz starih harmičarskih računa gradskoga suca (condam Joannis Byghor... quos prefatus condam Joannes Byghor tempore iudicatus sui non administrasset, isp. Monumenta civitatis Z. vol. XIV. (1932.) p. 404. Fiscus communitatis nobilis Stephanus Marych zastupao je tu stvar contra nobilem Franciscum Italum Salera dictum, consobrinum vero nobilis Joannis Byghor. U stvari bila je vrlo zapletena ostavština, jer se udovica preudala.

²⁵⁸ 6. II. 1573. piše Christoph Prunner štajerskom Landeshauptmannu iz Geiracha: »... sev (puntarski kapetan i seljaci) thuen mir nichts, sonder sev ziehen im landt vmb die Aufschleg, Harmiczen, Tacz, Leibsteuer und Pharrherren, von wegen dass sy Tacz, Leib vnd andere Steuer auf den Canzeln, da man gottes wort solte verkünden vnd selcher sachen geschweigen, abzupringen...«

23. II. 1573. u Ljubljani na mukama ispitivani Matija Fištrić kaže (p. 189) (Hierauf ist er wiederumb auf die Lätter gepunden, gestreckht worden vnd hat auf die strenge frag angezaigt) »... Sie haben Ir Furnemmen gehabt, die Aufschlager vnd Dacziar zu uberziehen. Aber sonst sollten Sie niemandt nichts thuen. Waiss von khainem Edelman, der bey Inen gewest wäre...« (p. 266). »Wer der anfenger (ove bune!) gewest, waiss er nit. Aber wen man des Winkhler, Gegenschreiber des Dreissigsten zu Nedelicz, Pauern derwegen befragt, die wessten hier Innen am allerbesten Bericht zu geben« (p. 268.)

11. IV. 1573. ispitivali su u Beču Iliju Gregorića nazvanoga »Pribeg« m. o. i 12. »Ob Er, vnd warumb Er die Meüt, Dacz vnd Aufschleg hab wöllen abthuen?« (p. 288.) On je odgovorio: »Seyen nie der mahnung gewest, ainichen dacz oder aufschlag abzuthuen. Welle sich dessen in die von Guergfeldt referiert haben, dass die Jung Pouerss Pursch daselbsten ein mauthaus abbrechen wöllen, das Er, Elias Gregoritsch, dieselben mit einem Prügel davon gejagt habe (p. 291.) Isp. Fr. Rački, Gradja za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1573. — »Starine« knj. VII. U Zagrebu, 1875.

²⁵⁹ I ugarsko-hrvatski zakonski članak 34: 1599. godine izričito je definirao pojam malverzacije na harmicama: »Defraudatores Tricesimae sunt, qui supra necessarium usum domesticum, vel quaestus gratia, vel alicujus lucri causa quippiam in Regnum inducunt non soluta Tricesima«.

od tridesetnice koja je bila uostalom, kako se onda govorilo, *jus coronale ratione mercium*. Ali je taj oprost važio dakako samo za »*merces propria manu subscriptis, sigilloque munitis in Tricesimis providere*«. Međutim su češće nastajale komplikacije i zbog hrvatskih plemića, jer je još u austrijskom »inozemstvu« udaran namet na njihov import a to im je smetalo, pa je došlo do objašnjavanja između hrvatskih saborskih poslanika u Požunu i Erzherzog Ferdinanda 18. I. 1609.²⁶⁰

Periferijske prilike Hrvatske i trajna naoružanost protiv Turske ostaviše i carinski sistem u vegetiranju. Sve teže su Habsburzi davali Zagrebu pripomoći iz tridesetničkog dohodka. Iz početka XVII. stoljeća postoji jedna lamentacija zagrebačke (gričke) općine Tomi Kipniku, *tricesimatori regni Slavoniae supremo*:²⁶¹

Generose ac egregie domine...

Morete se Vaša milost dobro spomenuti, kako smo vu ta prešestna leta Vašu milost nekoliko krat obnahadjali i po naših ljudi i po listu sboga naše harmice i kneza Jančeca; i Vaša milost, kako dobar i pravičan gospon i naš patronus v sem, što smo potribuvali, dobar red dali i navučili i knezu Jančecu zapovidali, da bi nam dal *extracte*, da njega milost, ne znamo za ki zrok, ku li batrivost, vzamši mi, za našu prijateljskim zakonom prošnju i za Vaše milosti *exmissiu* ne mari, niti do dan današnji nam *extractov* ni dal; niti mi imamo polag česa harmice tirati ni zbirati, a od onud, kako Vaša milost dobro znate, vekša marha prohodi, i tako njega milosti i nam i njega svetlosti ovom pustomu zidu (t. j. Zagrebu) velik kvar čini. Da bismo drugi put našli, ali mi inoga v tom za glavu ne deržimo nego Vašu milost. Ostala naša dugovanja hoćete Vaša milost od kneza... i Luke Jušića, naše braće razumiti. Gospodin Bog Vašu milost zdravo i srečno oderži. Datum *Zagrabiae* 3, octobris 1607«.

Iz pisma bana Nikole Frankapana, kneza Tržačkoga, iz Bosiljeva, 31. X. 1618. zagrebačkom prepoštu Baltazaru Napulyju (»ki ste *exactor regni et perceptor contributionum*«) proizlazi, da se osjećala želja ekonomičnije finansijske uprave u Hrvatskoj, da se upotrebi već postojeće tridesetničare kao pobirače poreza specijalno hrvatskih. Ban naime kaže: »Ja bih rad, pokih dob ovi harmičari ne htiše se obećati, onudaciju orsačku pobirati, a med tim vrimenom orsagu je kvar, a ja sam nemoguć dolj v Zagreb pojti za to se dogovoriti, i ne znam kakovi ljudi, na ke bismo to dugovanje mogli naručiti, i kad bi v kih mestih prilično te daće pobirali. Zato da biste vaša milost z gospodinom biskupom i z ostalemi, ki v tom experientiju imaju, dogovorili se, kad bi nam dobro i koje ljudi postavili, ki bi rečenu daću pobirali ter onako, kad bi mi poznamenovano poslali, ki bi ja njih nomine regni z listmi obnašal i plaću njim s toga odlučil, da bi rečenu daću od sih dob zbirali, zač tovarniki vsaki dan prohode, ki ništar ne plaćaju«.²⁶² Iz toga se razabira da su tridesetničari odbili da ubiru povrh svoje harmice još i specijalan banovinski namet, jamačno da odium »novotarije« ne padne opet na njih. Od polovine XVII. stoljeća potpadale su pod gradačku Hof-

²⁶⁰ *Petoviensi praterae theloniatori ut vestra serenitas committere dignetur, ne in posterum a rebus nobilium, quae eoducuntur, thelonium ac vectigal accipiat, diligenter obsecramus, nam ea exactio non nisi nuper introducta est, sicut id priori nostro scripto ostensum est. (18. I. 1609. Odgovor požunskih saborskih poslanika na odgovor nadvojvode Ferdinanda. Šišić, Hrvatski saborski spisi V. U Zagrebu 1918. s. 664.)*

²⁶¹ »Rad« knj. 176. str. 228—229.

²⁶² Ferdo Šišić, Hrvatski saborski spisi V. U Zagrebu 1918., str. 191—192.

kammer hrvatske carinarnice na kranjskoj i štajerskoj međi. Prema Turskoj bilo je takvih stanica u Čazmi, Sisku, Slunju, Novom Zrinju, zatim u Čakovcu - Nedelišću - Varaždinu za sjeveroistočnu stranu prema Turskoj. Iz prihoda nedelišćanske tridesetnice opravljao je ban Nikola Frankapan-Tržački za 2.000 fl. utvrdu Brkiševina na Kupu.

Iz godine 1619. postoji jedna tridesetničarska tarifa.²⁶³ Normirao ju je hrvatski sabor u Zagrebu 5. siječnja a tiče se strane robe i vrlo je instruktivna, pa može poslužiti, barem približno, i za orijentaciju u specifikaciji robe i harmice potkraj XVII. stoljeća, dakle za razdoblje ove studije, jer — kako sam već napred upozorio — meni je u zagrebačkom kr. državnom arhivu, kad sam istraživao, kategorički izjavljeno, da tražene građe o harmicama iz posljednja 2 decenija XVII. stoljeća nema...

Protiv napomenutog rivalstva uže-austrijskih finansijskih institucija javio se ugarsko-hrvatski zakonski članak 33:1625. »Omnes et singulae Tricesimae earumque Proventus a Poseniensi usque ad Adriaticum Mare erectae ad Cameram Hungaricam appliuntur« pa zatim »earumque (t. j. trideseticâ) Praefecturae et Officialis nati v i s H u n-

²⁶⁶ »Nos universitatis dominorum statuum et ordinum regnorum Croatiae et Slavoniae damus pro memoria, quod cum nos in generali congregatione nostra ex edicto illustrissimi comitis domini Nicolai de Frangepanibus a Thersacz, Segniae, Vegliae Modrussiaeque comitis perpetui, sacratissimae caesariae regiaeque maiestatis consiliiarii ac praescriptorum regnorum bani, in libera regia civitate Montis Graecensis Zagrabiensis decima sexta et aliis immediatae sequentibus diebus mensis augusti proxime praeteritis celebrata, publica regni negotia tractantes, inter alia pro publico bono et emolumento huiusce patriae unanimi voto statuimus ac decrevimus, ut scilicet deinceps omnes regnicolae a singulis vasis mellis, tam propriae alodiaturae, quam emptiis denarios quinquaginta ad utilitatem regni convertendos in tricesima proximiorie solvant hominibus ad id destinatis.

A qualibet item sarcina mellis unius equi solvantur denarii decem.

Ab olei denarii quator.

A frumenti denarii duo.

A panni grisi denarii sedecim.

A singulis vero bobus solvantur denarii quadraginta.

Ab equis sive vetulis sive iuvenis denarii quadraginta.

Ab una vacca denarii viginti quinque.

A singulo porco solvantur denarii sex.

Ab ove vero vel capra denarii duo.

Ab una cute bovina denarii tres.

A curru frumenti denarii sedecim.

Ab uno curru salis solvantur denarii octo.

Excepta tamen in praemissis et prout hactenus sic deinceps quoque libera permanente alodiatura dominorum magnatum et nobilium regni, ita videlicet, ut nullus sub poena amissionis praescriptarum rerum, mercium et iumentorum suorum in media quidem ad regni, in altera vero media partibus advenientis usum convertendorum hacce constitutionem nostram violare et infringere ausit. Quam quidem publicam nostram constitutionem in praesenti etiam generali congregatione nostra ratam, sartam, tactam ac in omnibus partibus horum regnorum publicandam et sub praescripta poena in eadem constitutione nostra sancita per omnes et singulos inviolabiliter observandam unanimi voto statuimus et decrevimus.

Cuius quidem publicae obventionis supremi exactoratus officij praefecturam egregio Lucae Chernkoczy contulimus, ita ut in Zagrabiensi comitatu in locis tricesimarum vel teloniarum ad exigendam praemissam obventionem idoneas personas constituere habeat facultatem. Datum in praemissa generali congregatione nostra in libera regia civitate Montis Graecensis Zagrabiensis sabbato proximo post festum Circumcisionis domini celebrata anno eiusdem millesimo sexcentesimo decimo nono. Lectum et extra datum per regni prothonotarium. (Isp. Šišić, Hrvatski saborski spisi V. Zagreb 1918., str. 198.)

g a r i s et Partium Regni Hungariae annexarum Indigenis . . . conferantur«. To je u stvari bila nacionalna i mađarska i hrvatska odbojnost protiv Nijemaca, no još je i dalje bilo tridesetnicâ koje su predavale prihode austrijskim komorama.

Oko 1630. napominje se Nikola Tompa kao supremus tricesimae u Nedelišću, a oko 1635. trebaše tridesetničar Danijel Rauch obračunavati blagajnu s hrvatskim državnim staležima. Zakonski članak 15 : 1655. ponovo je zatražio da tridesetničari budu samo Ugri, a članak 86 : 1650. stvorio je uredbu o hrvatsko-slavonskim tridesetnicama.

Nadošlo je zatim za Hrvatsku toliko sudbonosno leopoldinsko doba u kojemu su iza XXX. godišnjeg rata sve jasniji obrisi čvrsto naumljenih pokušaja germanizacije i centralizacije. Irelevantni su tu prvi motivi, svakako materijalističke prirode, uočljivi uostalom još u doba Ferdinanda I.²⁶⁴ U drugoj polovini XVII. stoljeća nastupalo je u Habsburškoj Monarhiji svestrano reformističko nastojanje ne samo in politicis već jednako in oeconomicis. S finansijsko-carinskom politikom okrenulo je drukčije no dotad.²⁶⁵ Zato je i rezonovao kameralist J. J. Becher (o kome će dalje biti više govora): » . . . Der Gemeine (t. j. općinstvu, državi) und derer Nahrung, und aller daraus folgender utilitäten ist nichts so hinderlich, als wann man die Kauff-Wahren, und Kauff-Leut mit hohen Zöllen und imposten beschwert, dann dadurch wird der Handelsmann bewogen, seine Wahren teuer zu geben, solche imposten wiederum darauff zu schlagen: weil sie dann ein Frembder, da solche imposten nit seyn, kan wolfeiler geben . . . Wässer, wo Zölle seyn, nutzen nichts, zumahlen wann sie unterschiedlichen Herren zugehören, die nicht unter einen Hut zu bringen. Dieses siehet man an den zwey mächtigen Strömen, dem Rhein und Donau, da man auch fluvio secundo dennoch mit leichtern Kosten, Wein und Güter zu Lande als zu Wasser den Stroh hinunter führen kann . . . (Ne može se) »den Herren solcher Ströme . . . beybringen, dass ein Kreuzer, der zehnmal kombt, im Jahr mehr einbringe, als zweg Kreuzer, die nur einmal kommen«. ²⁶⁶ To su sve bili novotarski nazori, tuđi ugarskom konservativnom sistemu, a neshvatljivi i za hrvatsko plemstvo . . .

1660. nastojano je da se zbog trgovanja s Turskom podigne tridesetnica u Drnju kod Koprivnice, tada još pogranične tvrđave (»pro lytro« što unesu zarobljenici da se ne uzima).

Na g. 1666. (22. II.) spada osnivanje dalje toliko značajnoga Kommerz-Collegiuma u Beču; predsjednik Graf Sinzendorf, a prisjednici, članovi savjetnici, vijećnici Med. Dr. J. J. Becher i Hof-Kammer-Rat J. Gabriel von Selb.

²⁶⁴ Isp. ovdje bilj. br. 71.

²⁶⁵ Demnach von geraumen Jahren hero sonderlich in dem vorgangenen Kriegswesen in dem Zoll und Mauthwesen allerhand Unordnung eingerissen, als seind I. K. M. gedacht, in allen dero Erbkönigreichen und Landen die vectigalia revidiren und pro moderno rerum statu also einrichten zu lassen, damit die commercia widerum in einen Flor gebracht und die Kammergefäll vermehret werden mögten (Dr. A. F. Příbram, Das böhmische Commerzcollegium und seine Thätigkeit. »Beiträge zur Geschichte der deutschen Industrie in Böhmen« VI. Prag 1898. p. 13.)

²⁶⁶ Dr. R. v. Erdberg-Krczenciewski, Johann Joachim Becher, Ein Beitrag zur Geschichte der Nationalökonomik. Jena 1896. p. 122. etc. (Staatswissenschaftliche Studien, ed. Elster. VI, 2.)

Od vrhovnih tridesetničara u Hrvatskoj, u Nedelišću, napominju se oko 1685. Petrus Prassinsky,²⁶⁷ pa devedesetih godina (n. pr. 1697./1698.) Joannes Antolčić; a 8. III. 1700. proglašen je za plemića zagrebački građanin Andrija Krajačić, inače harmičar u Brdovcu.*

Poznato je, da je zagrebačka (grička) općina tražila 1686. od kralja dopuštenje da smije iz harmičkih dohodaka popraviti gradske bedeme. 19. XI. 1696. moljeno je produženje takove ovlasti još za deset godina, jer se veći dio gradskih zidina do isusovačkih škola bio nenadano porušio; a isto su zidine na zapadnoj strani do kapucinskoga samostana bile samo za nuždu poduprte, a tu su bile i kule. Karakteristično je, da je za nadzor tih reparacija bio određen biskup Stjepan Selišćević (1694.—1703.)²⁶⁸

Sadašnji Jelačićev trg u Zagrebu zvao se do g. 1864. Harmica, jer je tu u srednjem vijeku i dalje ubirana tridesetnica. Trgom je tekao (sada natkriveni) potok Medveščak, a na trgu je bio zdenac imenom Manduševac. Bilo je zabranjeno rublje prati blizu toga zdenca. Na ovom trgu-sajmištu bila je i nastamba kovača i kolara, jer je sva trgovina na konjima i kolima prolazila ovuda (obavljao se potrebni opravak kola i potkivanje konja). Trg je bio zapravo velika ledina s čijom su južnom stranom graničili u to doba voćnjaci i njive. Nemoguće je utvrditi gdje je stajala prastara domus tricesimalis; da li uvijek na uglu Ilice i Bregovite (Tomićeve) ul. sa zapadne strane, ili na samom trgu Harmici, što bi za starije doba bilo svakako vjerojatnije. Tridesetničari su bili nekad i paušalni zakupnici tridesetine, odatle (kao svuda od pamtivijeka u takvim slučajevima) nastojanje da prigrabe što više, zato i uvođenje »novotarija«, miješanje u nepovlasne kompetencije (malte i pijacovina) a najobičnije je bilo prekoračivanje tarife na štetu uvoznika i izvoznika. Uglavnom je tridesetničarska služba značila postepeno a i naglo obogaćivanje, i iz njihovih redova također su izlazili homines novi, plemići-skorojevići. O dohocima glavnih i filijalnih tridesetnica u Hrvatskoj (Slavoniji) valjalo je četvrtgodišnje polagati račun vrhovnoj tridesetnici u Nedelišću (angaria prima, secunda, etc.)

Dok je tridesetina bila kraljeva t. j. državna, malte (koje I. K. Tkalčić začudo zove carinama, lat. telonium) bile su djelomice ili većinom banske, gradske i gospoštijske, a od njihovih prihoda trebalo je zapravo izdržavati mostove i ceste. U praksi je to slabo važilo. Plemstvo se što dalje to više domišljalo kako da postavi što više malti poradi svojih finansijskih problema, a tomu su se odupirali trgovci iz slobodnih gradova pa i državna vlast zbog transita trgovaca iz inozemstva. I sam hrvatski sabor dolazio je u priliku da intervenira u slučajevima koji su pretjerivali.²⁶⁹ I maltarina

²⁶⁷ Isp. Matasović, Die Briefe des Grafen Sermage aus dem siebenjährigen Kriege. Zagreb 1923. p. 287, bilj. 55.

* Upor. časopis »Vitezović« I, 173.

²⁶⁸ J. Barlé, Popravak zagrebačkih gradskih zidina. (»Vjesnik Kr. zem. hrv. slav. dalm. zemaljskog arkiva« XV, Zagreb, 1913. str. 146.—147.)

²⁶⁹ »Quia familia Petheo telonia sub Bela et Ivanez seorsim et separatim exigere consuevit, quod utique contra iustitiam militat, ideo una rota sub Bela et alia in Ivanez relinquitur. Reliquae autem per iudices nobilium deiici committuntur, quas familia praedicta Petheo sub ammissione telonii, exigere ut non praesumat, statutur. A rota vero relicta non nisi unum grossum ab uno curru et unum denarium similiter ab equo uno exigent. Et sic in aliis, si quae tellonia in regno taliter multiplicata reperientur, foret faciendum«. (Saborski zaključak 21. II. 1629. Isp. Šišić, Hrvatski saborski spisi V. U Zagrebu 1918. str. 458.)

(telonium) n. pr. u Koprivnici bila je novijega datuma t. j. od g. 1651. Po-
dijelio ju je kralj Ferdinand III. (1637.—1657.) a odobrio hrvatski sabor
1. VII. 1652. koji je zasjedao u Varaždinu, i to uz uvjet, da grad Koprivnica
mora popravljati područne ceste, uzdržavati mostove i cestovne nasipe.²⁷⁰

Dešavalo bi se da maltari sami (sve bez razbojnika ali »more praedonico«) opljačkaju trgovce koji su sobom nosili i tuđi novac. Maltari su hvatali i zaobilaznike i nemilo globili pa odatle i mnogo parbi i tužbi zbog takova samovlašća. Plemstvo se tjeskobno pridržavalo svojih maltarinskih »pravica« na cestama i rijekama i protivilo se državnim centralističkim intencijama ne samo u Ugarskoj i u Hrvatskoj nego i u Austriji. I vozari i gončini bili su odgovorni za ispravne prijave (deklaracije) na malti i tridesetnici. Mahom su vršene temeljite premetačine; sumnjivci i lašci dobivali bi i batina. Roba je međutim poskupljivala od bezbroj mitnica, koje su bile preskupe: od Graca do Ljubljane plaćano je neko 12 puta po 3, 4 ali i 44 x. Smetnje su bile u Hrvatskoj i poradi toga što što je dugo trebalo, dok je pored ugarskog novca konačno uveden i sasvim prodro i »carski« novac. A kada je roba prešla tridesetnicu i tolike malte naposljetku se (u slučaju tržišne ili sajmišne trgovine) javio i neizbježivi »šacmešter« (magister fori (t. j. procjenitelj koji je pazio na kakvoću robe na trgu, na vage i na mjere; on je pobirao toliko omraženu pijacovinu i brinuo se o »limitacijama« (maksimiranim cijenama), a osim toga pazio i osujećivao gradske prekupce koji su iziđavali seljake, bdio nad tzv. »torbarima« što su se pojavljivali i na sedmičnim i godišnjim vašarima. Konačno nijesu samo harmičari i maltari sprečavali tadašnji trgovački promet nego su to činile podosta i različne pošasti, a naročito kuća od koje je svako strahovao.²⁷¹

Posred opisanog uobičajenog tridesetničkog i maltarinskog stanja u Hrvatskoj Leopold I. započeo je centralizovanjem Habsburške Monarhije i nastojao u prvom redu da njegovi financijski patentni stupe na snagu u cijelom sklopu njegovih država. Tako je 1686. za pisanje javnopravnih i privatnih isprava njegova vlada propisala »Stempelpapier«, koji se teško udomaćivao i kod samih Austrijanaca, pa je 1693. izišao novi »Sieglpapierpatent« (ispod 100 for. vrijednosti Drei-Kreuzer-Stempel). Siromasi su, doduše, od toga bili oprošteni.²⁷² U doba nastavljenih ratova i ekonomske krize 1696. dade patent da svako, ko ima imetka više od 1000 for. dade državi $\frac{1}{100}$. Slabo je to išlo, pogotovo što je i Austrija zapala pod uticaj merkantilizma, što su raznolični eksperimenti odozgo dirnuli i cehovsku strukturu i unosili razumljivu zabunu u građanstvo svih habsburških dr-

²⁷⁰ Isp. »Vjesnik Kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XV. Zagreb 1913. str. 319.

²⁷¹ Nemiloztivni on beteg kusni, kada pochne chemere szvoje razlevati, lyuczstvo pomori, varasse, szela, i orszage oppuzti, della i terstva vsza zapre, jedum rechjum iz punih orszagou napravi; kakje je pred nekulikemj letmj pri szunchenom izhodu, i zahodu i na pol nočne ztrani visse od tretinu lyudi pomoril, czele puschine napravil; kakje pred malimi letmj tulikaysse vu Horvaczkom orszagu vnosinu toga pogubil. O, preztani, preztani teda negda o nemiloztivni beteg vu nasse ztrane dohagyati, preztani ovu malu saku Lyudih daviti, preztani nevolyni y redki ország prazniti! da lyudi na ovom mladom letu dobrim zdraujem daruvani, Bogu ztvoritelu szvojemu bołye szlusiti budu mogli. (Isp. Šimunić, Prodeke nedeljne, pp. 36.—37.)

²⁷² Isp. Bidermann, Geschichte der österreichischen Gesamt-Staats-Idde 1526—1804. I. Innsbruck 1867. p. 110.

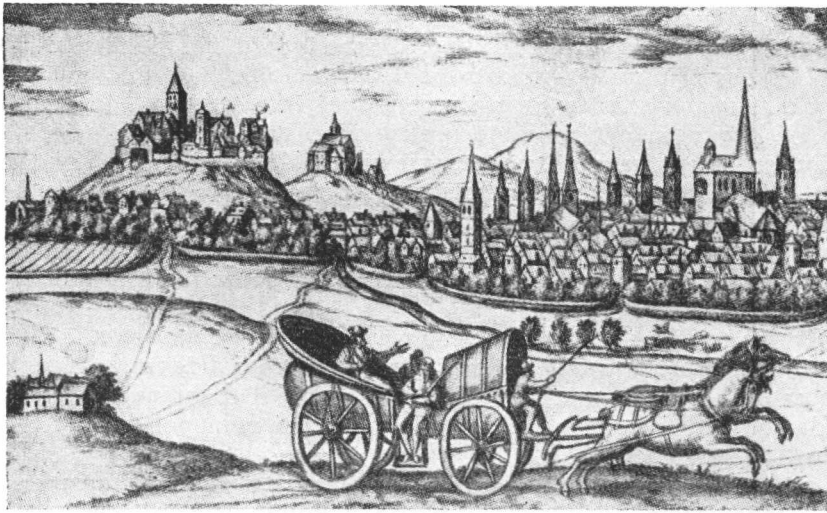
Jedan njemački gradonačelnik (u Nürnbergu) s pratnjom. Tipična njemačka nošnja u drugoj polovini XVII. stoljeća u kojoj se Nijemci tada ukazuju sve do južnih granica.

žava.²⁷³ A kada je nadošla i sve vidljivija germanizacija zakonski je članak ugarsko-hrvatskog državnog sabora 13 : 1687. bio uperen protiv (germanizatorske) centralizacije s uputom da svaki koji iskazuje pred sudom govori s v o j i m jezikom (vernacula lingua perlegatur).

Razumije se samo sobom, da je razgranata trgovačka radnja kao što ju je imao Milpacher dobivala s državne strane i sve proklamacije, koje su kako god zasijecale u commercium. Tako je među Milpacherovim arhivacijama sačuvan i proglas cara Leopolda I. od 21. VI. 1694. kojim objavljuje ugovor manufakturnista Dominika Kolba s donjoaustrijskom komorom²⁷⁴ i preuzetu protekciju nad fabrikatima, koje će izrađivati »Armen-Haus« producirajući »Cädis, und Cronräscher Manufactur«, da će biti glavno stovarište u Beču, pa zatim: Item dass diese Manufactur jederzeit für ein Kayserliches Werck gehalten, und folglich, gleich wie vorhin der Seiden-Compagnia verwilliget gewest, ebenfalls auch alle diese fabrique-Wahren und Handels-Brieffe mit einem doppeltem Adler cum hac inscriptione Kays: Fabrica oder Manufacturs-Handlung ordentlich gezeichnet, und gesiglet, auch nebst deme selbige, als Unsere Cameral-Gütter consideriret, und in allen Anliegenheiten dem Werck, und dessen Manufacturisten erheischender Notturfft und Billichkeit nach assistiret werden solle«. Ova firma Kolbova posebno se javila još jednim oglasom iz Linza 1. I. 1695. pozivajući se na pomenuti carev protektorat i 24 godišnje postojanje te manufakture, kojoj su bili u vodstvo kooptirani još nekoji »Directores der Kays. Manufacturs-Handlung«. Iz adrese se vidi, da je pošta išla preko Ljubljane u Zagreb.

²⁷³ Leopold I. naređuje još 1673. »...Handwerker und Handels-Leut' sollen ihre Waaren und ihre Handarbeit nicht überschätzen, damit Wir auch ihnen eine gewisse Taxe zu geben und die allzugrosse Ueberschätzung ex officio abzustellen keine Ursach haben«. (Codex Austriacus; Taglohnsatzung.)

²⁷⁴ Slično je još 11. III. 1672. osnovana privilegovana K. k. Tuch-, Teppich- und Wollenzeugfabrik in Linz (Christian Sind); izrađivala »Kadis« i drugu vunenu robu a imala i Schönfärberei. Šta više, već 1691. zamalo iza reokupacije od Turaka i u Osijeku je pokušano s jednom tvornicom platna.

Putnička kočija na zemaljskoj cesti pred Quedlinburgom (Saska) u drugoj polovini XVII. stoljeća. Već tada se i u literaturi zagovaraju putovanja u inozemstvo.

A posve u merkantilističkom duhu u to je vrijeme i kasnije zazirano od opće slobode i ekonomskog poleta osobito sa strane umješnih stranaca. »... und weil grosse steigerung zu besorgen, denen dardanariis (t. j. Make-doncima, zapravo Srbima [Racima] i Cincarima) vorzubeugen« svjetuje Leibniz u jednom projektu caru Leopoldu I.²⁷⁵

I opći porezi su slabo plaćani u leopoldinsko doba, tako i u Hrvatskoj i u Zagrebu, koji je još u XXX-godišnjem ratu dospio u zaostatke. 1653. je uglavljen carski porez na 800 Rh. fl., 1659. na 1.200 Rh. fl. Dužne svote uplaćene su istom 1673. a pritom je Gričanima oprosteno 200 for. vjerojatno zbog caru lojalnog držanja u vrijeme urote zrinjsko-frankapanske.

Teške su uopće bile leopoldinske finansije, jedno zbog rastrošnosti dvora a drugo i poradi germanskog ratovanja s Louisom XIV., s Osmanlijama i s Ugriima. I to je navodilo na najraznoličnija domišljanja, kako da se u c. kr. blagajne namakne što više novca. Tu leži i nastavak nastojanja modernije fiskalne, finansijske politike Habsburgovaca. Sa strane rimske kurije, koja je pomagala cara ali ujedno razabirala nerazborito i posve negativno administriranje, potekao je jedan projekt, koji je međutim samo djelomično usvojen.²⁷⁶ Osnova je izbjegavala da pogodi siromašne podanike te je po praktikovanom uzoru rimske crkvene države svela izgled novih vanrednih prihoda na uvođenje posudbene banke, na lotto i na takse (kupovine) upražnjenih činovničkih mjesta, nemajući, dašto, pojma o spletnom sistemu privilegovanih staleža u habsburškim državama. Predlagano je, eto, iz Rima i osnivanje jednog novog viteškog reda (ordena) »pravih branilaca katoličke vjere i rimskoga carstva« u 5 stepena na bazi kupovine ali s velikim počastima. I izvjesne titule (i usmeno i pismeno!) neka car

²⁷⁵ Dr. P. Franssen, Leibniz und die Friedensschlüsse von Utrecht und Rastatt-Baden, Purmerend (Holland) 1933. p. 221.

²⁷⁶ E. v. Ottenthal, Curialistische Finanzpläne für K. Leopold I. »Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung« XI, Innsbruck, 1890. p. 93. etc.

svede pod udar plaćanja takse, a za uzvrat smjeti će nosilac titula nositi kao vidljiv znak svog odličja n. pr. crvenu vrpču na klobuku. Šta više, poštari će morati paziti da niko na adresama ne prima netaksirane titule. Protupravni naslovi imaće za posljedicu spaljivanje pisama (neuručivanje adresatu). Međutim od kurijalne prakse usvojila je carska komora već i prije izvjesna sredstva n. pr. pogoršanje novca (1682. isp. »Theatrum Europaeum« XII, 428), pa daće na upotrebu papira, a što se tiče titula i nobilitacija Habsburzi su i te toliko naplaćivali pristojbe (Hoch- und Wohlgeboren, Doctor, itd.)²⁷⁷ što je uostalom vidljivo i u slučaju mnoštva nobilitacija u Hrvatskoj u doba Leopolda I. kako će se dalje vidjeti i iz popisa Milpacherovih dužnika.

1698. postavljena je u Beču Geheime deputirte Commission in Camera-libus (Cameraldirectorium) sa zadatkom reforme državnih financija: u prvom se redu smjeralo u Ugarskoj, Hrvatskoj i »Erbländer« dići cijenu soli, udariti daće na kožu, a već je prije zaključen monopol duhana (Tabakappalto).²⁷⁸

I još je postojao jedan tadašnji specijalitet u cijelom napred naznačenom ekonomskom kompleksu Austrije s kojom je Milpacher stajao u trgovačkom saobraćaju. To je tzv. Verlag-System što su ga odobravali i kameralisti Becher i Hörnigk a sve protiv cehova. »Verlagsystem« je predstavljao organizovanu kućnu industriju u prelazu od obrtnika pod rukovodstvom kapitalista veletrgovaca, uistinu most centralizovanim, sve više podržavljanim manufakturama. Na »Verlagssystemu« zasnivala se n. pr. industrija svile, u Lyonu, u venecijanskom kraju, u Švicarskoj itd.; bilo ga je i u samom rudarstvu, a pomogle su ga do punog razvoja upravo vojne dobave u onim tako reći permanentnim ratnim godinama toga stoljeća masama svojih narudžaba. I u Austriji je postojao taj sistem, i to tako, da je »Kleinmeister« (kućni manufakturista) smio samo producirati, a pravo prodaje pripadalo je samo trgovcu (der Verleger suchte vorher das Fett wegzunehmen)²⁷⁹ a produkcija se ticala uglavnom kućne industrije platna i drugih tkanina. Poslije je doduše Kleinmeisterima (kućnim fabrikantima) dopušteno da ipak »stückweise« prodavaju, da pohađaju godišnje sajmove i da tamo »izrezuju«. Već u vrijeme Leopolda I. počela je takova radišnost i trgovačko unovčivanje pa i u Milpacherovu saobraćaju razabira se takvo nastojanje onkraj hrvatskih međa u štajersko-kranjskom, alpinsko-austrijskom području kojim je s vremena na vrijeme također krstarilo lično i bio u stalnoj korespondenciji.

Nego sa svim tim u tijesnoj je vezi cio tadašnji evropski trgovački ambijent u merkantilističkom ekonomskom razdoblju opće povijesti, povezana su i sva reformistička nastojanja ondašnjih habsburških vlastodržaca i svakolika tada savremena tzv. kameralistička literatura. U duhu toga sistema bio je uzrasao i »knez« Lenard Milpacher u Ljubljani i u Veneciji, a u Zagrebu ga zahvatale stvarne prilike iz Austrije i ostaloga svijeta, pa je tu dalje potreban iscrpljiv jedan ogled svih teorija i ideologija, uvriježenih načela i nastojanja za reformama, kako su predlagane i sprovedene potkraj XVII. stoljeća a upravljale trgovanjem i većeg, ali i manjega stila.

²⁷⁷ *ibid.* p. 100.

²⁷⁸ Isp. Dr. Franz Frh. von Mensi, *Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740.* Wien 1890. p. 113.

²⁷⁹ Z i m m e r m a n n, *Blüte und Verfall des Leinengewerbes in Schlesien*, p. 56 etc.